

Гузенко Юрій Іванович
(1969 р.н.). У 1993 р. закінчив історичний факультет МДП. Аспірант. Працює методистом Миколаївського обласного інституту удосконалення вчителів. Тема наукових досліджень - соціальний, економічний та культурний розвиток Миколаєва в другій половині XIX - на початку XX ст.

Діяльність "Товариства взаємної допомоги прикажчиків- християн міста Миколаєва" у 1894 - 1914 роках

Сьогодні, коли більшість людей в Україні потребує соціального захисту, великий інтерес викликає позитивний досвід вирішення цієї проблеми громадським Товариством прикажчиків-християн, яке діяло в Миколаєві у 1894-1914 роках, тим більш, що його діяльність не висвітлювалась у сучасній історичній літературі. Виникло Товариство, головним чином, під впливом недороду хліба в 1891-1892 роках і зв'язаним з ним скороченням вивозу зерна з Миколаївського порту [1]. Внаслідок цього багато хлібних контор звільнило більшу частину своїх службовців, прикажчиків і інших осіб, так або інакше причетних до торгівлі хлібом. Багато людей залишилось без будь-яких засобів існування.

Взимку 1892 року для покращення становища цих безробітних довелось навіть вдатись до збирання приватних пожертвувань [2]. Але така тимчасова допомога не могла вирішити суті справи, і тому, за прикладом інших міст, прийнято рішення про об'єднання миколаївських прикажчиків із метою здійснення більш дійової взаємодопомоги. Перший крок до практичного виконання цього рішення було зроблено у 1892 році.

На попередніх зборах розроблено проект статуту Товариства взаємодопомоги, яке одержало назву "Забезпечення" [3]. Його мета сформульована так:

"Матеріальна допомога тим членам, які зазнають злиднів, пошук для них робочих місць, догляд за хворими членами, допомога вдовам, а також піклування про виховання сиріт померлих членів". Але товариство так і не змогло почати роботу, бо прикажчики-християни відмовились брати участь в одній організації з прикажчиками-євреями [4]. Тому ними було подано клопотання про заснування "Товариства взаємодопомоги прикажчиків-християн міста Миколаєва". Проект статуту цього Товариства було вироблено і подано Миколаївському воєнному губернатору 11 лютого 1892 року з проханням, підписаним 101 чоловіком [5]. 30 вересня 1893 року Міністерство внутрішніх справ затвердило цей статут, головною метою якого було "надання позик та допомоги бідним членам та їх сімействам, а також сприяння у пошуку занять членам, які втратили їх не з власної вини" [6]. Біля витоків Товариства, в його створенні, у виробленні його статуту активну участь брав колишній старший прикажчик крамниці Сибірцева Олексій Павлович Карпенко, який пізніше виїхав із Миколаєва. Перші збори відбулися в залі міської думи 16 січня 1894 року в присутності більше ста прикажчиків, де було заслухано затверджений Міністром внутрішніх справ статут, після чого всім бажаючим запропонували записатись у дійсні члени Товариства. Всього записалось 86 чоловік, які внесли 685 крб. Це і був перший фонд Товариства [7]. Ці гроші, а також ті, що надійшли пізніше, становили основний капітал, процентами з якого користувались під час видачі допомоги своїм членам.

На цих же зборах було обрано членів правління і ревізійної комісії та кандидатів до них. До складу правління увійшли П.І.Кокош, Л.П.Білолипський, Є.О.Берг, М.М.Давидов, Т.А.Баздирев, К.Ф.Мельниченко, М.Д.Грицаєнко, В.М.Кубишкін [8]. Головою правління став М.М.Давидов, заступником - П.І.Кокош, касиром - Т.А.Баздирев, головою ревізійної комісії - Д.І.Ассауленко і його заступником - І.В.Глущенко [9]. На засіданнях членів правління, які проходили на квартирі М.М.Давидова, розглядали питання про прийом нових членів, складання кошторису видатків, внесення змін до статуту, порядок ведення документації та інше.

30 січня 1894 року відбулися другі загальні збори, в яких взяли участь 73 чоловіки (з 93-х, що налічувались на той час) [10]. Збори затвердили кошторис видатків на 1894 рік, прийняли рішення про збереження основного і запасного капіталів у державних паперах, уповноважили правління видати дипломи на звання почесних членів Товариства Стефанові Самійловичу Потапову, Миколі Івановичу Сибірцеву, Марії Петрівні Самохваловій, Іванові Тихоновичу Мерець-Імшенецькому, які першими зробили пожертвування на користь Товариства [11].

Щодо змін у Статуті, то збори майже одностайно відхилили допуск у члени Товариства вільнонайманих

осіб, які служили в урядових і громадських установах, і затвердили порядок прийому прикажчиків-іноземців і жінок - прикажчиць або службовців комерційних установ [12].

Віднині статутом передбачалось, що "дійсними членами можуть бути особи обох статей, християнського віросповідання, як російські піддані, так і іноземні службовці торгових і комерційних установ міста Миколаєва, а саме: прикажчики, бухгалтери, конторники, касири, комісіонери, агенти і завідуючі будь-якими комерційними підприємствами".

Член Товариства був зобов'язаний сплачувати вступні та щорічні внески у розмірі від п'яти до десяти карбованців. Передбачались і кандидати у дійсні члени Товариства (члени "змагальники"), які виявляли готовність сплачувати щорічно по 10 крб. Вони не могли бути обраними на керівні посади і не мали права на одержання позик і допомоги [13]. 24 березня 1894 року нову редакцію статуту було затверджено Міністром внутрішніх справ.

Матеріальна допомога членам Товариства надавалась, згідно із статутом, не раніше, ніж через три роки з дня його заснування. Проте правління, турбуючись про добробут прикажчиків, на своєму засіданні 6 серпня 1894 року ухвалило: "вжити заходів до організації недорогої або, якщо можливо, безплатної медичної допомоги членам і їх родинам, а також домовитись із різними торговими підприємствами Миколаєва про знижку процента з товарів, які купуються у них членами Товариства. Виконуючи цю постанову, правління уклало договори з сімома лікарями, трьома акушерками і двома стоматологами, які погодились на безкоштовний прийом у визначений час хворих членів Товариства і їх родин у себе на квартирах. Крім цього, чотири аптеки, три аптекарські магазини і 51 торгово-промислова установа погодились робити знижки при купівлі товарів у них членами Товариства.

28 серпня ухвалили організувати пошук місць для дійсних членів Товариства, що втратили їх не з власної провини. Власниця приватної школи М.О.Попова запропонувала правлінню прийняти для безплатного навчання у своїй школі одного з дітей найбіднішого члена Товариства. Для збільшення грошових коштів протягом 1894 року було організовано вистави, концерти і навіть політ повітроплавця. Всі ці заходи дали Товариству 388 крб. [14].

Правління виділяло гроші для організації похорон своїх членів - М.І.Сибірцева, М.Я.Коваленка; з нагоди вступу до шлюбу круглої сироти, вихованки Миколаївського притулку, Валентини Єланської зібрали їй на придане 37 крб.

Кількість членів Товариства поступово зростала, і в квітні 1894 року в ньому вже налічувалось 127 чоловік, які внесли в основний капітал 1000 карбованців [15]. Склад членів Товариства постійно оновлювався, окремих із них виключали за несплату членських внесків. 3 цієї причини 4 грудня було виведено з його складу 12 осіб. Грошові документи і книги Товариства

утримувались і велись у повному порядку, про що свідчать протоколи перевірок ревізійної комісії. У кінці 1894 року Товариство об'єднувало 117 прикажчиків із 666, які налічувались у той час у Миколаєві [16].

У 1895 році правління Товариства, вважаючи, що знання бухгалтерії необхідні кожному, хто займається комерційною справою, заснувало при Товаристві безкоштовні курси для його членів. На них без грошової винагороди працював бухгалтер міського ломбарду Микола Трохимович Семенов. Бажаючих відвідувати курси виявилось спочатку 15 чоловік, але незабаром інтерес до курсів зник, у зв'язку з цим курси довелося закрити [17].

У тому ж році при Товаристві було створено аматорський хор із 20 осіб для виконання богослужіння в одній з церков Миколаєва і організації концертів. Навчанням хору безплатно займався вчитель співів Василь Олександрович Терюхов. У травні 1895 року було організовано виставу у цирку П'єссиугі. На жаль, в зв'язку з поганою погодою була невелика кількість глядачів, і усі виручені гроші пішли у фонд цирку [18]. 22 листопада на сцені театру Шеффера відбулася вистава п'єси О.М.Островського "Трудовий хліб" на користь Товариства християн-прикажчиків. Спектакль мав успіх, і збір був значним [19]. У кінці грудня в залі Миколаївських міських зборів відбувся танцювальний вечір, улаштований правлінням Товариства [20].

25 січня 1898 року у думському залі відбулися чергові річні загальні збори членів Товариства, які ухвалили відрядити Л.П.Білолипського до Москви на з'їзд представників товариств взаємодопомоги і виділити на поїздку 200 крб., а також придбати фісгармонію для хору прикажчиків.

Оскільки фісгармонія коштувала 225 крб., а учасники хору зібрали 70 крб., то член Товариства П.К. фон-Рейер, керуючий Миколаївським відділенням Одеського дисконтного банку, вніс необхідну суму із своїх коштів [21].

У 1898 році на громадські кошти виховувались діти членів Товариства у Миколаївському Олександрівському реальному училищі, другій жіночій гімназії, міському училищі, Технічному залізничному училищі та двох приватних школах. Усього 8 учнів. У вересні 1898 року, за постановою Ревізійної комісії, було видано допомогу у розмірі 50 крб. члену Товариства на похорон його дочки із зобов'язанням повернення цих грошей у касу в міру можливості і без нарахування процентів. Всього ж у 1898 році було видано різних позик членам Товариства у сумі 1405 крб. [22] Правління допомогло грошми кільком іногороднім прикажчикам, які приїхали до Миколаєва і не знайшли тут роботи. Товариство також підтримувало деякі благодійні установи Миколаєва.

Як і на початку своєї діяльності, Товариство для збільшення свого капіталу протягом 1898 року улаштувало в залі Миколаївських міських зборів три танцювальні вечори, два з яких були з літературно-музичними відділеннями у антрактах між танцями. Білети на ці вечори розповсюджувались через контору

газети "Южанин". У них брав участь і хор прикажчиків-аматорів під керівництвом вчителя В.О.Терюхова, а також виступали запрошені актори. На вечорах були обладнані також буфети, якими завідували дружини членів Товариства. Всі три вечори дали збір 1073 крб. 45 коп. [23]. Для проведення подібних заходів було обрано комісію з 12 чоловік, у обов'язок якої входило завідування буфетами, контроль прислуги і догляд за порядком у залах зборів.

Практика організації культурних заходів продовжувалась і в наступні роки. Так, протягом 1899 року було організовано три танцювальні вечори з літературно-музичними відділеннями і один спектакль. Усі вечори проходили в залі Миколаївських міських зборів, а спектакль - в літньому театрі Шеффера. У літературно-музичних відділеннях брали участь місцеві любителі, актори місцевої драматичної трупи і хор любителів співів при Миколаївському відділенні Імператорського Російського музичного Товариства.

Десять процентів, виручених від кожного танцювального вечора, надходили в особливий фонд благодійних товариств, решта йшла у фонд Товариства прикажчиків [24]. Витрати на організацію цих заходів, на адміністрацію, видачу грошової допомоги і стипендій, як і у попередні п'ять років, у 1899 році проводились виключно за рахунок сум, виручених від улаштування вечорів, вистав.

У 1899 році було видано 80 крб. на поховання померлих членів Товариства, 245 крб. на допомогу і 1370 крб. на позики [25]. За постановою правління рухоме майно Товариства і бібліотеки було застраховано від вогню у Московському страховому товаристві на суму 1500 крб.

У вересні 1899 року замість Л.П.Білолипського головою було обрано П.І.Кокоша, його заступником - В.М.Сліпкова.

У жовтні 1899 року за наказом царя в Росії були розіслані опитувальні листи, які повинні заповнювати благодійні товариства і установи. Цей матеріал призначався для "збірника відомостей про благодійність у Росії". Правлінням Товариства прикажчиків-християн було надано такі матеріали у канцелярію Миколаївського воєнного губернатора 4 грудня цього ж року [26].

27 січня 1900 року на загальних зборах ухвалили виділити 50 крб. для поховання члена Товариства Васильєва, а його вдові з трьома дітьми призначили допомогу у розмірі 10 крб. щомісяця до наступних загальних зборів. Крім цього, з неї було знято позику у 50 крб., яку брав її чоловік, 25 крб. виділили на придбання срібної лампади, замість тієї, що украли, до образу святого Олександра, спорудженого Товариством прикажчиків у 1891 році в Різдво Богородичному Соборі [27]. На цих же зборах Почесними членами Товариства було обрано Миколаївського міського голову В.О.Даценка, дійсного члена Товариства П.К. фон-Рейсера і купця М.Р.Аврамова; перших двох - за заслуги і співчуття до Товариства, а останнього за велике пожертвування. Їм було вручено дипломи Почесного члена Товариства.

Протягом 1900 року було видано позик на 1850 крб., надано допомогу в розмірі 240 крб. вдовам, 205 крб. на стипендії для виховання дітей найбільш бідних членів, знято з І.О.Злочевського борг (75 крб.), який він, в зв'язку із злидненням становищем, не міг повернути Товариству [27].

Але, не дивлячись на це, починаючи з 1899 року, кількість членів Товариства щорічно зменшувалась. Так, на перше січня 1899 року дійсних членів налічувалось 150, а на перше січня 1901 року - 124 [28]. Причиною зменшення кількості членів було: **по-перше**, занадто обережна витрата грошей на допомогу тим особам, які потрапили у скрутне становище. **По-друге**, дозвіл на видачу позик давало не правління, а ревізійна комісія, яку важко було зібрати. Тому нерідко траплялося, що допомога надавалась несвоєчасно. І, **по-третє**, позик видавалося надто мало.

18 лютого 1901 року відбулися чергові загальні збори прикажчиків-християн, де вирішили збільшити склад правління з 8 до 9 чоловік, продовжити видачу допомоги вдовам у розмірі 10 крб. щомісяця. На цих зборах планувалось розглянути проект статуту, вироблений другим Всеросійським з'їздом представників товариств взаємодопомоги, але у залі знаходилось менш, ніж 2/3 всіх членів, і тому це питання було перенесено на 4 березня 1901 року. На зборах було запропоновано змінити і доповнити деякі параграфи статуту, про що було доручено правлінню повідомити Комісію в справі організації Третього з'їзду представників товариств взаємодопомоги.

6 грудня 1903 року за клопотанням правління Товариства, направленим Миколаївському градоначальнику, імператор нагородив голову правління П.І.Кокоша срібною медаллю на Аннінській стрічці за безвідплатне служіння Товариству протягом дев'яти років [29].

У лютому 1907 року на загальних зборах було вирішено відкрити клуб для відпочинку прикажчиків і їх родин з метою згуртування колективу. Дозвіл було одержано від Миколаївського особливого по товариствах міського присутствія 29 лютого 1908 року [30].

15 листопада 1909 року у Товаристві було відкрито бібліотеку. Ідея її відкриття належала Л.П.Білолипському, який пожертвував для неї частину своїх книг. Плата за користування книгами була встановлена мінімальна - 10 копійок за місяць, а через три роки вона була скасована.

Протягом 1909 року було видано позик на 1750 карбованців, стипендій на виховання дітей найбільш бідних членів Товариства - 310 крб., 785 карбованців - на безповоротну місячну допомогу вдовам і сиротам померлих членів [31]. Було також списано 60 карбованців, виданих родинам двох померлих членів, а всього було списано з рахунку 100 крб.

30 березня 1910 року Товариство купило будинок, який знаходився на розі вулиць Великої Морської і Різдвяної і належав Шамотульській. Таким чином, воно придбало у центральній частині міста свій культурний осередок - приміщення для бібліотеки, правління,

загальних зборів і т.д. Будинок коштував Товариству 41100 крб. [32].

У листопаді 1910 року помер російський письменник Л.М.Толстой. З метою увічнення його пам'яті одну з безіменних стипендій Товариства було названо його ім'ям.

У кінці 1910 року Товариством було асигновано 200 крб. на спорудження нового кіота до образу, який знаходився в Різдво-Богородичному соборі і був побудований у 1881 році прикажчиками Миколаєва з метою вшанування пам'яті померлого у Бозі імператора Олександра II. Кіот було споруджено у лютому 1911 року [33].

3 вересня 1911 року правління перейшло до раніше купленого будинку, і 18 вересня в приміщенні правління було відслужено подячний молебень у зв'язку з переходом [34].

Через те, що Комісією Державної Ради було прийнято рішення збільшити робочий день до 15 годин на добу і більше, а також встановити торгівлю у святкові і вихідні дні протягом п'яти годин, правління одночасно з іншими товариствами 17 січня 1912 року звернулось до Санкт-Петербурзького Товариства прикажчиків з проханням відправити депутацію до Міністра торгівлі і промисловості для клопотання про скасування даного рішення, що і було зроблено.

4 травня 1913 року Санкт-Петербурзьке Товариство прикажчиків повідомило Миколаївське правління, що ініціативу скликання 4 Всеросійського з'їзду прикажчиків і комерційних службовців взяло на себе Московське товариство взаємодопомоги комерційних службовців. Правління Миколаївського товариства 20 травня звернулось до Московського товариства з проханням повідомити про програму занять 4 Всеросійського з'їзду прикажчиків, а також про гаданий час його проведення [35].

7 травня 1913 року на загальних зборах було заслухано повідомлення Організаційного Комітету по скликанню 4 Всеросійського з'їзду представників товариств взаємодопомоги про з'їзд у Москві, який мав відбутись у липні 1913 року. Було дано пропозицію Миколаївському товариству взяти участь у витратах, зв'язаних з проведенням з'їзду та відрядженням туди делегатів. Було вирішено надіслати 20 карбованців, а також обрати Комісію кількістю 10 чоловік, якій доручили до 20 травня провести анкетування всіх службовців Миколаєва про їх потреби відповідно до програми наступного з'їзду і про одержані результати повідомити [36].

10 червня 1913 року на загальних зборах було ухвалено: делегатів на з'їзд не посилати, а обмежитись доповіддю, яка б враховувала результати анкетування.

У жовтні 1914 року, в зв'язку з тим, що відбувались воєнні дії, Товариством було прийнято рішення видавати допомогу у розмірі 10 карбованців кожного місяця до закінчення війни всім родинам дійсних членів Товариства, мобілізованих на фронт.

19 січня 1914 року, о 14 годині дня, у залі міської думи відбулось засідання, присвячене двадцятиріччю Товариства [37]. До початку зборів причтом Різдво-

Богородичного Собору було відслужено панихиду по всіх померлих членах Товариства. Після закінчення молебня голова правління Л.Л.Коносевич, відкривши засідання, запропонував обрати головою зборів почесного члена Товариства М.Р.Аврамова, що було зустрінuto одноставними оплесками. Спочатку було заслухано нарис діяльності товариства за 20 років, прочитаний заступником голови правління Г.В.Колбасюком. Після виступу Колбасюка надійшли вітання від Миколаївського купецького товариства; українського товариства "Просвіта"; товариства допомоги бідним євреям, комерційним службовцям і дрібним торговцям; Ради старшин Миколаївських міських зборів [38].

Потім було прочитано вітальні телеграми як місцеві, так і іногородні. Після цього було запропоновано членам Товариства, які бажають залишити пам'ять про ювілей, придбати золоті і срібні жетони, виробленого зразка. Наприкінці зборів головою правління було запропоновано послати телеграму государю імператору з висловленням вірнопідданських почуттів, що одноставно було прийнято присутніми [39].

Цього ж дня було влаштовано безплатно для членів Товариства танцювальний родинний вечір [40].

Видача допомоги протягом двадцятирічного періоду складала одну з самих головних і переважних функцій Товариства. Так, за 20 років Товариством було видано:

Безповоротних допомог	- 10345 крб.
Позичкових	- 28590 крб.
На виховання дітей	- 3692 крб. [41]

Таким чином, Товариство взаємної допомоги прикажчиків-християн вирішувало проблеми надання соціальної допомоги своїм членам, використовуючи різні її форми, зокрема: недорога медична допомога, безплатне навчання дітей найбідніших родин, виділення коштів на похорони, місячна грошова допомога вдовам і сиротам померлих членів, видача позик і таке інше.

Досвід запровадження цих форм соціального захисту може використовуватись і в деяких сучасних громадських організаціях, і тому ця тема потребує подальшого наукового дослідження.

Література

1. Державний архів Миколаївської області (далі - ДАМО), ф. Р-230, оп. 1, спр. 13130, арк. 3.
2. Южанин, 1894, 15 янв.р.
3. ДАМО, ф. Р-230, оп. 1, спр. 13130, арк. 17.
4. Ibid., арк. 21.
5. Ibid., арк. 3.
6. Ibid., ф. Р-229, оп. 1, спр. 1807, арк. 24.
7. Первый годичный отчет Общества взаимного вспоможения приказчиков-христиан г.Николаева (Херс. губ.) за 1894 год. - Николаев: Русская типо-литография, 1895. - С. 7.
8. Ibid., с. 5.
9. Ibid., с. 6.
10. ДАМО, ф. Р-230, оп. 1, спр. 13130, арк. 55.
11. Первый годичный отчет Общества взаимного вспоможения приказчиков-христиан г.Николаева (Херс. губ.) за 1894. - С. 7.
12. ДАМО, ф. Р-230, оп. 1, спр. 13130, арк. 57.
13. Ibid., ф. Р-229, оп. 1, спр. 1807, арк. 25.
14. Первый годичный отчет Общества взаимного вспоможения приказчиков-христиан г.Николаева (Херс. губ.) за 1894 год, с. 9.

15. Ibid., с. 12.
16. Ibid., с. 14.
17. Двадцать первый годовой отчет Общества взаимного вспоможения приказчиков-христиан г.Николаева (Херс. губ.) за 1914 год, Николаев: Электрич. типолитогр. бр. Л. и И. Белолипских, 1915, с. 95.
18. Южанин, 1895, 25 мая.
19. Ibid., 24 ноября.
20. Ibid., 24 декабря.
21. Пятый годовой отчет Общества взаимного вспоможения приказчиков-христиан г.Николаева за 1898 год, Николаев: Русская типолитография, 1899, с. 6.
22. Ibid., с. 5.
23. Ibid., с. 7.
24. ДАМО, ф. Р- 229, оп.1, спр. 301, арк.24.
25. Шестой годовой отчет Общества взаимного вспоможения приказчиков-христиан г.Николаева (Херс. губ.) за 1899 год, Николаев: Типография сод. Л.П.Белолипским, 1900, с.4.
26. ДАМО, ф. Р-230, оп.1, спр. 14413, арк. 19.
27. Шестой годовой отчет Общества взаимного вспоможения приказчиков-христиан г.Николаева (Херс. губ.) за 1899 год, с. 13.
28. Южанин, 1901, 8 февраля.
29. ДАМО, ф. Р-229, оп. 1, спр. 703, арк. 68.
30. Ibid., ф. Р- 229, оп. 1, спр. 1159, арк. 12.
31. Шестнадцатый годовой отчет Общества взаимного вспоможения приказчиков-христиан г.Николаева (Херс. губ.) за 1909 год, Николаев: Электрич. типолитогр. бр. Л. и Б. Белолипских, 1910, с. 6.
32. Семнадцатый годовой отчет Общества взаимного вспоможения приказчиков-христиан г.Николаева (Херс. губ.) за 1910 год, Николаев: Электрич. типолитогр. бр. Л. и Б. Белолипских, 1911, с. 6.
33. Восемнадцатый годовой отчет Общества взаимного вспоможения приказчиков-христиан г.Николаева (Херс. губ.) за 1911 год, Николаев: Электрич. типолитогр. бр. Л. и Б. Белолипских, 1912, с. 8.
34. Ibid., с. 8.
35. Девятнадцатый годовой отчет Общества взаимного вспоможения приказчиков-христиан г.Николаева (Херс. губ.) за 1912 год, Николаев: Электрич. типолитогр. бр. Л. и Б. Белолипских, 1913, с.12.
36. Двадцатый годовой отчет Общества взаимного вспоможения приказчиков-христиан г.Николаева (Херс. губ.) за 1913 год, Николаев: Электрич. типолитогр. бр. Л. и Б. Белолипских, 1914, с. 8.
37. Двадцать первый годовой отчет Общества взаимного вспоможения приказчиков-христиан г.Николаева (Херс. губ.) за 1914 год, с. 67.
38. Ibid., с. 69.
39. Ibid., с. 75.
40. Николаевская газета, 1914, 21 января.
41. Двадцать первый годовой отчет Общества взаимного вспоможения приказчиков-христиан г.Николаева (Херс. губ.) за 1914 год, с. 93.